

dovoljavaju zahteve jednostavnosti i praktičnosti. Ona su formulisana tako da pojedincima i udruženjama ostavljaju slobodu da efikasno deluju u ostvarivanju svojih ciljeva bez preteranih ograničenja.

Da zaključimo: počeli smo sa osnovnom strukturom i pokušali da vidimo kako ta struktura treba da izvrši prilagodavanja koja su neophodna da bi se očuvala pravda u pozadini. Ono što mi tražimo u stvari je institucionalna podela rada između osnovne strukture i pravila koja se primenjuju direktno na pojedince i udruženja, i kojih oni moraju da se pridržavaju u određenim transakcijama. Ako ta podela rada može da se uspostavi, onda pojedinci i udruženja imaju slobodu da efikasnije ostvaruju svoje ciljeve u okviru osnovne strukture, sigurni u to da se negde drugo u društvenom sistemu vrše korekcije koje su neophodne za očuvanje pravde u pozadini.

§5. Kako osnovna struktura utiče na pojedince

Dalja razmišljanja takode ukazuju na posebnu ulogu osnovne strukture. Do sada smo videli da su određeni uslovi u pozadini neophodni da bi transakcije između pojedinaca bile nepristrasne: ti uslovi karakterišu objektivnu situaciju pojedinaca, jednog u odnosu na drugog. Ali, šta je sa karakterom i interesima samih pojedinaca? Oni nisu ni fiksirani ni dati. Teorija pravde mora da vodi računa o tome kako se formiraju ciljevi i težnje ljudi; a to spada u širi okvir misli u čijem svetlu treba objasniti koncepciju pravde.

Ne shvataju baš svi da institucionalni oblik društva utiče na njegove članove i u velikoj meri određuje vrstu ličnosti kakve oni žele da budu, kao i vrstu ličnosti kakve oni jesu. Društvena struktura takode na različite načine ograničava ambicije i nade ljudi, jer oni s razlogom vide sebe delom u skladu sa svojim položajem u društvu i uzimaju u obzir sredstva i mogućnosti koje mogu realno da očekuju. Tako, recimo, jedan ekonomski režim nije samo institucionalna shema za zadovoljenje postojećih želja i težnji, već i način za oblikovanje

želja i aspiracija za budućnost. Opštije rečeno, osnovna struktura oblikuje način na koji društveni sistem proizvodi i vremenom reprodukuje određeni oblik kulture koji je zajednički ličnostima sa određenim koncepcijama dobra.

Da ponovimo: mi ne možemo da posmatramo talente i sposobnosti pojedinaca kao fiksnu prirodnu obdarenost, bez obzira na to što oni sigurno imaju značajnu genetsku komponentu. Ipak, ove sposobnosti i talenti ne mogu se ostvariti odvojeno od društvenih uslova, a ostvaruju se uvek u jednom od mnogih mogućih oblika. Razvijene prirodne sposobnosti su uvek selekcija, i to uska selekcija, mogućnosti koje su mogle biti razvijene. Pored toga, sposobnost, na primer, nije to što neko u glavi ima kompjuter sa određenim merljivim kapacitetom na koji društvene okolnosti nemaju uticaja. Elementi koji utiču na ostvarivanje prirodnih sposobnosti uključuju društvene podsticaje i podršku, i ustanove koje se bave njihovim razvojem i korišćenjem. Prema tome, čak i potencijalna sposobnost u datom trenutku nije oslobođena uticaja postojećih društvenih formi i naročito nepredviđenih događaja u životu do tog određenog trenutka. Dakle, ne samo naši konačni ciljevi i nade koje gajimo sami za sebe, već i naše ostvarene mogućnosti i talenti odražavaju, u velikoj meri, našu ličnu istoriju, mogućnosti i društveni položaj. Nema načina da saznamo šta je moglo biti da su se stvari razvijale drugačije.

Konačno, prethodna razmatranja moraju se sagledavati zajedno sa činjenicom da će osnovna struktura najverovatnije dozvoliti značajne društvene i ekonomske nejednakosti u pogledu životnih šansi građana, u zavisnosti od njihovog društvenog porekla, ostvarenih prirodnih obdarenosti i slučajnih mogućnosti, i incidenata koji su formirali njihovu ličnu istoriju. Takve nejednakosti su, možemo pretpostaviti, neizbežne, ili neophodne, ili čak veoma povoljne za održavanje efikasne društvene saradnje. Verovatno za to postoje različiti razlozi, od kojih je potreba za davanjem podsticaja samo jedan.

Priroda nejednakosti u pogledu životnih šansi može se objasniti ako se ove nejednakosti uporede sa drugim nejedna-

kostima. Zamislite univerzitet u kome postoje tri ranga nastavnog osoblja i gde svi u svakom od rangova provode podjednako vreme i primaju iste plate. Znači, ako postoje nejednakosti u pogledu ranga i plata u svakom datom trenutku, ne postoji nejednakost životnih šansi nastavnog osoblja. Isto se može primeniti na članove udruženja koja funkcioniše na osnovu sheme rotacije za popunjavanje određenih položaja koji podrazumevaju veće privilegije ili nagrade, možda zato što povlače i veću odgovornost. Ako u skladu sa tom shemom, pod uslovom da se ne dogodi neka nesreća, smrt ili slično, svi provedu podjednako vreme na određenim položajima, onda opet ne postoje nejednakosti u pogledu životnih šansi.

Ono što teorija pravde mora da reguliše jeste nejednakost životnih šansi između građana, koja je rezultat početnog položaja, prirodnih obdarenosti i istorijskih okolnosti. Iako u nekim slučajevima te nejednakosti nisu naročito velike, njihov efekat može biti dovoljan da se tokom vremena stvore velike kumulativne posledice. Kantovska forma ugovorne doktrine usredsređuje se na ove nejednakosti u osnovnoj strukturi, sa uverenjem da su one najosnovnije: kada se jednom pronadu odgovarajući principi za njihovu regulaciju i kada se uspostave potrebne ustanove, biće mnogo lakše da se reši problem drugih nejednakosti.

§6. Početni sporazum kao hipotetički i neistorijski

U pravdi kao nepristrasnosti ustanove osnovne strukture su pravedne ako zadovoljavaju principe koje bi slobodne i jednake moralne ličnosti, u međusobnoj pravičnoj situaciji, usvojile za svrhu regulisanja te strukture. Dva osnovna principa glase: a) svaka ličnost ima jednako pravo na najširu shemu jednakih osnovnih sloboda, u skladu sa sličnom shemom sloboda za sve; i b) društvene i ekonomske nejednakosti su dozvoljene pod uslovom (i) da se od njih očekuje najveća korist za one koji su u najnepovoljnijem položaju; i (ii) da pripadaju

službama i položajima koji su za sve otvoreni pod uslovima nepristrasne jednakosti mogućnosti.⁸

Da razmotrimo kako se posebna uloga osnovne strukture odražava na uslove početne saglasnosti i zahteva da taj sporazum bude shvaćen kao hipotetičan i neistorijski. Osnovna struktura je po pretpostavci sveobuhvatan društveni sistem, koji određuje pravdu u pozadini. (Obratite pažnju da ovde ostavljam po strani problem pravde između naroda.⁹ Prema tome, pre svega, svaka nepristrasna situacija između pojedinaca koji se posmatraju kao slobodne i jednake moralne ličnosti mora da na odgovarajući način izjednačava kontigencije unutar sistema. Stvarni sporazumi koji se postižu kada je ljudima poznato koje mesto zauzimaju u postojećem društvu, trpe uticaj disparatnih društvenih i prirodnih kontigencija. Principi koji se usvajaju zavise od stvarnog toka događaja unutar nje-gove institucionalne strukture. Mi stvarnim sporazumima ne možemo zaobići slučajne događaje, niti možemo utvrditi odgovarajući nezavisan standard.

Kada shvatimo učesnike kao slobodne i jednake moralne ličnosti, takođe je jasno zašto oni moraju da rasuđuju kao da znaju vrlo malo o sebi samima (pri čemu mislimo na ograničenja vela neznanja). Jer, drugačiji postupak bi još uvek dozvoljavao raznovrsne i duboke slučajne uticaje na principe koji treba da regulišu društvene odnose takvih ličnosti. Prema tome, mi pretpostavljamo da učesnici ne znaju svoje mesto u

⁸ O ovim principima se raspravlja u *Teoriji*, §11-13, i dalje. Sažeti prikaz, uključujući i principe pravične štednje i pravila prioriteta, dat je na str. 302 i dalje.

⁹ Razlog što to činimo jeste u tome što se, po prvoj pretpostavci, problem društvene pravde tiče osnovne strukture kao zatvorenog pozadinskog sistema. Ako bismo počeli od društva nacija, onda bismo jednostavno napravili korak unazad u ostvarivanju zadatka da pronademo teoriju pozadinske pravde. Zatvoren pozadinski sistem mora da postoji na nekom nivou, jer je to predmet za koji nastojimo da pronademo teoriju. Mi smo spremniji da se pozabavimo problemom društva (pojedinačnih nacija) koje je zamišljeno kao manje ili više samodovoljna šema društvene saradnje i koje ima manje ili više kompletnu kulturu. Ako u tome uspemo na primeru društva, onda možemo pokušati da našu početnu teoriju proširimo i prilagodimo zahtevima daljeg propitivanja.

društvu, svoj klasni položaj i društveni status, kao ni to da li imaju ili nemaju sreće u raspodeli prirodnih talenata i sposobnosti, u okviru normalnog opsega.¹⁰ Isto tako, učesnici ne znaju koji su njihovi konačni ciljevi i interesi, niti kakva je njihova specifična psihološka struktura.

Konačno, da bismo uspostavili nepristrasnost između generacija (na primer, u sporazumu o principima pravedne štednje), učesnici za koje se pretpostavlja da su savremenici ne znaju kakvo je trenutno stanje u društvu. Oni nemaju nikakve informacije o rezervama prirodnih bogatstava ili proizvodnih sredstava, niti o nivou tehnologije; nemaju ništa više od onog što se može zaključiti na osnovu pretpostavke da postoje pravedne okolnosti. Relativna sreća ili nesreća njihove generacije nije im poznata. Jer, kada su savremenici pod uticajem opšteg opisa postojećeg stanja u društvu dok se sporazumevaju kako da se odnose jedan prema drugom i generacijama koje dolaze posle njih, oni još uvek nisu izgubili iz vida rezultate istorijskih događaja ili društvenih kontigencija unutar osnovne strukture. Tako, umesto prozirnijeg, dobijamo gušći veo neznanja: učesnike bi, koliko god je to moguće, trebalo posmatrati isključivo kao moralne ličnosti i nezavisno od kontigencija. Istina, početna situacija tretira učesnike simetrično, jer su oni kao moralne ličnosti jednaki: ista relevantna svojstva karakterišu sve. Počevši od stanja u kome ne postoje nikakve informacije, mi dozvoljavamo priliv informacija upravo onoliko koliko je dovoljno da bi se postigla racionalna saglasnost, iako još uvek u odgovarajućoj meri nezavisna od svojih istorijskih, prirodnih i društvenih slučajnosti. Znatno

¹⁰ Normalni opseg je utvrđen ovako: s obzirom da se fundamentalni problem pravde odnosi na odnose između onih koji u punoj meri i aktivno učestvuju u društvu i koji su direktno ili indirektno povezani jedan s drugim u loku celog svog života, razložno je pretpostaviti da svako ima fizičke i psihološke sposobnosti u okviru određenog normalnog opsega. Prema tome problem posebne zdravstvene zaštite i problem lečenja mentalno defektnih ostavljaju se po strani. Ako uspemo da razvijemo održivu teoriju za one koji su u normalnom opsegu, možemo pokušati da ove druge slučajeve rešimo kasnije.

više informacija bilo bi u skladu sa nepristrasnošću, ali kantovsko gledište traži više od toga.¹¹

Očigledno je zašto se društveni ugovor mora posmatrati kao hipotetički i neistorijski. Objašnjenje je da saglasnost u prvobitnom položaju predstavlja ishod racionalnog procesa rasprave u idealnim i neistorijskim uslovima koji izražavaju određena razložna ograničenja. U stvari, ne postoji ni jedan praktičan način da se ovaj proces promišljanja zaista sprovede i da budemo sigurni da je u skladu sa utvrđenim uslovima. Prema tome, čista proceduralna pravda ne može konstatovati da je ovakav ishod ostvaren raspravom učesnika u određenoj stvarnoj situaciji. Umesto toga, ishod se mora odrediti analitičkim zaključivanjem: prvobitni položaj treba okarakterisati dovoljno precizno da bi bilo moguće da se na osnovu prirode učesnika, i situacije sa kojom se oni suočavaju, izradi koncepcija pravde koja pogoduje bilansu mišljenja. Sadžaj pravde mora se otkriti rasuđivanjem, to jest rešavanjem problema sprazuma koji se postavlja u prvobitnom položaju.

Da bismo sačuvali ovovremenost početne interpretacije, sva pitanja pravde obradena su u skladu sa ograničenjima koja se primenjuju na savremenike. Razmotrimo slučaj pravedne štednje: s obzirom na to da je društvo sistem saradnje između generacija i da je u toku vremena potreban princip štednje. Umesto da zamislimo (hipotetički i neistorijski) neposredan sporazum između svih generacija, mi možemo da zatražimo od učesnika da se dogovore o principu štednje uz još jedan uslov: da moraju imati na umu to da su takav princip primenjivale i sve *prethodne* generacije. Prema tome, korektan princip je onaj koji bi pripadnici bilo koje generacije (pa time i svih generacija) usvojili kao princip koji će ta generacija primenjivati, a voleli bi da su ga primenjivale sve prethodne generacije (i da će ga primenjivati sve buduće generacije), bez obzira koliko daleko gledali u prošlost (ili budućnost).¹²

¹¹ Dugujem zahvalnost Džošu Rabinovicu, koji mi je pomogao da na ovaj način odredim razliku između gušćeg i prozirnijeg vela neznanja.

¹² Ova formulacija o uslovima za saglasnost o pravednom principu štednje razlikuje se od one u *Teoriji*, str. 128 i dalje i 291 i dalje. Tamo se

Činjenica da je početna situacija hipotetička i, neistorijska ne predstavlja nikakvu teškoću kada se jednom korektno shvati njena teorijska svrha. S obzirom na ovovremenost početne interpretacije, mi možemo da uđemo u tu situaciju u svakom trenutku jednostavno koristeći naše moralno zaključivanje o prvim principima u skladu sa navedenim proceduralnim ograničenjima. Razmotrili smo sudove različitih nivoa opštosti, od pojedinačnih do najapstraktnijih. Stoga, ako prihvatamo sudove koji izražavaju ta ograničenja, pa prema tome i vrednosti oličene u ideji nepristrasnosti između jednakih moralnih ličnosti u situaciji usvajanja prvih principa za osnovnu strukturu, onda moramo prihvatiti i ograničenja u pogledu koncepcija pravde, koja iz toga proističu. Početna situacija je pokušaj da predstavimo formalne i opšte elemente naše moralne misli i objedinimo ih u funkcionalnu i jasnu konstrukciju, kako bi te elemente upotrebili da odredimo koji su prvi principi pravde najrazložniji.

Zaključujem napomenom: kada konstatujemo specifičnu ulogu osnovne strukture i odvojimo se od raznih kontigencija u njoj kako bismo pronašli odgovarajuću koncepciju pravde koja je reguliše — neizbežno se javlja potreba za nekim pojmom sličnim pojmu prvobitnog položaja. To je prirodno produženje ideje društvenog ugovora, kada se osnovna struktura uzima kao prvenstveni predmet pravde.

ne zahteva da učesnici moraju da žele da su prethodne generacije sledile princip koji oni usvajaju kao savremenici. Prema tome, pod pretpostavkom da su generacije međusobno nezainteresovane, ništa ih ne ograničava da odbiju bilo kakvu štednju. Da bi se izašlo na kraj sa ovom teškoćom, rečeno je da učesnici brinu za svoje potomke. Iako je to sasvim razložna stipulacija, pomenuti zahtev ima tu vrednost što uklanja teškoću a da pri tom ne menja pretpostavku motivacije. On takođe održava ovovremenost ulazne interpretacije prvobitnog položaja i u skladu je sa striktnim uslovom saglasnosti i sa teorijom ideala uopšte. Zahvalan sam Tomasu Nejcgu i Dereku Parfitu na ovoj reviziji. Nju je takođe predložila i Džeju Ingliš, koja konstatuje vezu sa idealnom teorijom. Vidi njen rad „Justice Between Generations”, str. 98.

§7. Posebne karakteristike početnog sporazuma

U ovom trenutku razmatram zašto početni sporazum ima svojstva koja ga razlikuju od svake druge sgalasnosti. I ovog puta objašnjenje leži u specifičnoj ulozi osnovne strukture: moramo da napravimo razliku između određenih sporazuma i udruženja koji se formiraju unutar te strukture, i početnog sporazuma i članstva u društvu u svojstvu građanina. Razmotrimo prvo specifične sporazume: oni su tipično bazirani na poznatim (ili verovatnim) sredstvima ili sposobnostima učesnika, njihovim mogućnostima i interesima, onako kako su realizovani unutar pozadinskih ustanova. Možemo pretpostaviti da svi učesnici, pojedinci ili udruženja, svejedno, raspoložu raznim alternativama koje su im otvorene, tako da mogu da uporede verovatne prednosti i nepogodnosti tih alternativa i da deluju u skladu sa tim. Pod određenim uslovima moguće je proceniti nečije učešće u zajedničkom poduhvatu ili postojećem udruženju: treba samo konstatovati kako bi taj poduhvat ili udruženja stajali da im određena ličnost nije pristupila, a razlika predstavlja meru njihovog učešća u poduhvatu ili udruženju. Koliko je pristupanje takvom poduhvatu ili udruženju privlačno za pojedince, utvrđuje se poredenjem sa njihovim mogućnostima. Tako se određeni sporazumi postižu u kontekstu postojećih ili predvidljivih rasporeda odnosa unutar osnovne strukture; a upravo ti rasporedi obezbeđuju osnovu za ugovorne kalkulacije.

Kontekst društvenog ugovora je upadljivo različit i, između ostalog, mora da vodi računa o tri činjenice: da nam je članstvo u našem društvu dato, da ne možemo da znamo šta bi bilo da mu ne pripadamo (možda i sama pomisao nema smisla), i da društvo kao celina nema nikakvih ciljeva, niti redosled ciljeva, onako kako ih imaju udruženje i pojedinci. Značaj ovih činjenica postaje jasan kada pokušamo da posmatramo društveni ugovor kao običan dogovor i kada se zapitamo kako bi trebalo da se odvijaju rasprave koje vode njegovom zaključivanju. Pošto je članstvo u određenom društvu datost, nema ni govora o tome da učesnici prave poredenja sa povoljnostima drugih društava. Štaviše, nema

načina da se utvrdi potencijalni doprinos društvu nekog ko još nije njegov član; jer taj potencijal ne može biti poznat i, u svakom slučaju, nema nikakav značaj za postojeću situaciju. I ne samo to; sa stanovišta društva kao celine u odnosu na bilo kog člana pojedinačno, ne postoji nikakav skup dogovorenih ciljeva na osnovu kojih bi se mogao ocenjivati potencijalni doprinos društvu svakog pojedinca. Udruženja i pojedinci imaju takve ciljeve, ali ne i dobro uređeno društvo; iako ono ima cilj da pruži pravdu svim svojim građanima, to nije cilj koji rangira njihov očekivani doprinos i na toj osnovi određuje njihovu ulogu u društvu ili druge vrednosti sa društvenog stanovišta. Za pojam pojedinačnog doprinosa društvu posmatranog kao udruženje (tako da društvo ima pravo da ponudi uslove za pristupanje, kakvi proističu iz ciljeva onih koji su već članovi udruženje) nema mesta u kantovskom mišljenju. Stoga je neophodno da se društveni ugovor konstruiše na poseban način koji će ga razlikovati od ostalih sporazuma.

To se u pravdi kao nepristrasnosti radi konstrukcijom pojma prvobitnog položaja. Ta konstrukcija mora da odrazi fundamentalne razlike, koje smo upravo konstatovali, i da obezbedi nedostajuće elemente, kako bi racionalni sporazum mogao da bude postignut. Razmotrimo redom tri činjenice koje smo pomenuli u prethodnom paragrafu. U vezi sa prvom, učesnici u prvobitnom položaju pretpostavljaju da je njihovo članstvo u društvu nepromenljivo. Ta pretpostavka podrazumeva da se mi radamo u našem društvu i da u njegovom okviru ostvarujemo samo jednu od mnogih mogućih formi naše ličnosti; pitanje našeg ulaska u neko drugo društvo se ne postavlja. Zato je zadatak učesnika da se dogovore o principima za osnovnu strukturu društva u kome će, pretpostavlja se, provesti svoj život. Iako će usvojeni principi bez sumnje predvideti i emigraciju (u zavisnosti od odgovarajućih kvalifikacija), oni neće dozvoliti aranžmane koji su pravedni samo ako je emigracija dozvoljena. Privrženost koja se stvara u odnosu na ličnosti i mesta, udruženja i zajednice, kao i kulturne veze u normalnim slučajevima su previše jake da bi se kidale, i to je nešto zbog čega ne treba žaliti. Prema tome, pravo na emigraciju ne utiče na ono što se računa kao pravedna osnovna

struktura, jer tu strukturu treba posmatrati kao shemu u kojoj se ljudi rađaju i u kojoj se očekuje da će provesti ceo svoj život.

Predimo sada na drugu pomenutu činjenicu. Obratite pažnju da veo neznanja ne samo što uspostavlja nepristrasnost između jednakih moralnih ličnosti nego isključivanjem informacija o stvarnim interesima i sposobnostima učesnika, postiže da se, izvan našeg mesta i istorije u društvu, ne može znati čak ni kakve su naše potencijalne sposobnosti, dok naši interesi i karakter tek treba da se formiraju. Prema tome, početna situacija na odgovarajući način priznaje da naša priroda razložnih i odgovornih bića odvojena od društva uključuje samo potencijal za čitav niz mogućnosti. Treće, i poslednje, ne postoje nikakvi društveni ciljevi izuzev onih koje sami principi pravde uspostavljaju ili odobravaju; ali te principe tek treba usvojiti.

Ipak, iako za kalkulacije koje tipično utiču na dogovore u društvu nema mesta u prvobitnom položaju, postoje drugi aspekti ove početne situacije koji obezbeđuju ambijent za racionalne rasprave. Alternative se, dakle, ne ogledaju u mogućnostima da se pristupi drugim društvima, već u listi koncepcija pravde za regulisanje osnovne strukture sopstvenog društva. Interesi i preferencije učesnika dati su njihovim željama za primarnim dobrima.¹³ Njihovi specifični konačni ciljevi i svrhe su već formirani, iako oni to ne znaju; a upravo te, već formirane interese, kao i nužne uslove da bi se sačuvala moralna ličnost, oni nastoje da zaštite rangirajući koncepcije na osnovu svojih preferencija (u prvobitnom položaju) u pogledu primarnih dobara. Konačno, raspoloživost opšte društvene teorije daje dovoljnu osnovu za ocenu izvodljivosti i posledica alternativnih koncepcija pravde. Imajući u vidu ove aspekte prvobitnog položaja, ideja društvenog ugovora kao ra-

¹³ Ta dobra se definišu kao stvari za koje je, sa stanovišta prvobitnog položaja, racionalno da ih učesnici žele bez obzira na konačne ciljeve (koji im nisu poznati). Oni služe kao uopštena sredstva za realizaciju svih, ili najvećeg broja racionalnih sistema ciljeva. Videti *Teoriju*, str. 92-95. 396 i dalje, 433 i dalje.

cionalnog poduhvata može se održati uprkos neobičnoj prirodi ovog sporazuma.

§8. Društvena priroda ljudskih odnosa

Razmotrimo sada tri načina na koja se aspekt ljudskih odnosa odražava na sadržaj samih principa pravde. Prvo, princip razlike (koji reguliše ekonomske i društvene nejednakosti) ne pravi razliku između onoga što pojedinci kao članovi društva stiču i onoga što bi stekli da nisu bili članovi.¹⁴ Zaista, iz koncepta tog dela većih društvenih koristi pojedinca, koje bi neko eventualno ostvario u nekom drugom društvu ili prirodnom stanju, ne može se izvući nikakav smisao. Mi možemo, ako želimo, postavljajući argument iz prvobitnog položaja, da uvedemo prirodno stanje u odnosu na takozvanu tačku ne-dogovora. Ta tačka se može definisati kao opšti egoizam i njegove posledice, i to može da posluži kao prirodno stanje.¹⁵ Ali, ti uslovi ne utvrđuju određeno stanje. Sve što je poznato u prvobitnom položaju jeste da svaka koncepcija pravde, ona dostupna učesnicima, ima posledice koje nadilaze opšti egoizam. Tu se ne postavlja pitanje određivanja ničijeg doprinosa društvu, niti pitanje koliko je svakom od njih bolje nego što bi im bilo da ne pripadaju tom društvu, da bi se zatim na osnovu tih procesa vršilo prilagođavanje društvenih koristi građana. Iako ovakvu razliku možemo da napravimo kada se radi o udruženjama unutar društva, paralelne kalkulacije pri

¹⁴ Jedan od ciljeva §7-8 jeste da se ukaže na odgovor na lucidnu kritiku principa razlike koju je izneo Dejvid Gotje (David Gauthier) u svom delu „Justice and Natural Endowment”, *Social Theory and Practice* 3 (1974):3-26. Ja se na ovom mestu pozivam na njegovu raspravu jer njegov argument zavisi od sposobnosti da se napravi razlika između onoga što stiču pojedinci kao članovi društva i onoga što bi oni ostvarili u prirodnom stanju. Ako ova razlika nema nikakvo korisno značenje, onda verujem da smo raščistili put odgovoru na Gotjeovu kritiku. Naravno, bilo bi potrebno da se kaže mnogo više. U svakom slučaju, ja se u potpunosti slažem s njegovim napomenama na str. 25 i dalje i veći deo moje rasprave smišljen je tako da pokaže kako se kantovsko ugovorno mišljenje može iskazati u skladu sa njima.

¹⁵ Videti *Teoriju*, str. 139, 147; uporedi 80.